

Chov dojeného skotu a produkce mléka v období členství České republiky v EU

Cílem tohoto příspěvku je shrnout vývoj a dopad našeho členství v Evropské unii na oblast chovu dojeného skotu a výroby mléka.

Letos 1. května 2024 uplynulo 20 let od vstupu ČR do EU. Na samém počátku dnešní unie stála dohoda šesti zemí západní Evropy o společném řízení těžby uhlí a výroby oceli uzavřená v roce 1951. Na ni navázal vznik Evropského hospodářského společenství v roce 1958 a postupem času se EU formovala až do své současné podoby. Unie se postupně rozšiřovala o další členské země, přičemž k zatím k největšímu rozšíření došlo v roce 2004, kdy se spolu s dalšími devíti státy zejména ze střední Evropy stala členem i ČR. Tato událost odstartovala řadu zásadních změn v českém hospodářství i celé společnosti. Jednou z významných politik EU je od roku 1962 také společná zemědělská politika (SZP), která si klade za cíl mimo jiné zabezpečit stabilní dodávky potravin, zaručit přiměřené příjmy zemědělcům, chránit životní prostředí a udržovat rozvoj venkovských oblastí. Připojení k SZP mělo na rozvoj českého zemědělství dalekosáhlý vliv. Jaký byl dopad našeho členství v EU na oblast chovu dojeného skotu a výroby mléka?

Chov dojeného skotu a produkce mléka v ČR před vstupem do EU

Chov dojeného skotu byl významnou oblastí zemědělského sektoru i před vstupem do EU. V roce 1989 bylo na území ČR chováno celkem 3,5 mil. kusů skotu, z čehož bylo 1,2 mil. krav a produkce mléka činila téměř 5 mld. litrů. Do roku 2004 se stavy dojených krav výrazně snížily na 437 tis. (–65 %) a v důsledku toho klesla i celková tužemská výroba mléka (–47 %). Pozitivně lze hodnotit zvýšení průměrné dojivosti v tomto období z 3982 na 6006 litrů na krávu a rok (+51 %). Do jisté míry podobný vývoj se však odehrával i ve většině ostatních zemí, které jsou dnes členy EU, kde mezi roky 1990 a 2004 poklesly stavy dojených krav v průměru o 30 % při současném růstu průměrné dojivosti o 44 %.

Za posledních 20 let prošel chov dojeného skotu u nás překotným vývojem Ilustrační foto Lukáš Prýmas

Větší procentní pokles stavů (41 % vs. 24 %) byl patrný ve státech, které přistoupily po roce 2004, oproti tzv. EU-15 státům, které se staly členy už dříve (bez údajů Velké Británie).

Regulace trhu s mlékem v ČR před vstupem do EU

Princip regulace trhu s mlékem a mlékárenskými výrobky v ČR spočíval v předvstupním období v tom, že Státní fond tržní regulace (SFTR; předchůdce dnešního SZIF) prováděl intervenční nákupy a subvencované vývozy zvláště u másla a zvláště u ostatních mlékárenských výrobků, a to formou tendrů. Např. v roce 2000 činila tato dotace u másla 32 700 Kč/t, sušeného odstředěného mléka 15 100 Kč/t; sušeného plnotučného mléka 14 800 Kč/t; kondenzovaného mléka 2800 Kč/t; tvrdých sýrů 11 200 Kč/t; bílých sýrů 2700 Kč/t a kaseinu 37 750 Kč/t. Každoročně byla stanovena minimální (garantovaná) cena mléka (o tučnosti 3,6 %). Aby se mlékárna mohla účastnit tendru, nesměla nakupovat mléko pod touto cenou. Celkový objem subvencovaného přebytku pak nesměl přesáhnout

objem, který na dané čtvrtletí stanovil SFTR. Sazbu vývozní subvence určoval SFTR na základě vlastní kalkulace z podkladů dodaných mlékárnami. Vedle toho existovaly před vstupem do unie mimo jiné podpory na zvýšení užitkovosti dojených krav, kompenzační platby chovatelům dojnic v souvislosti s přípravou na systém mléčných kvót a podpory na zvýšení spotřeby formou dotace na školní mléko a mléčné produkty pro mlékárny.

Mléčné kvóty

Mléko patřilo v EU mezi nejvíce regulované komodity. Systém kvót byl v EU zaveden v roce 1984 za účelem omezení nadprodukce mléka, stabilizace trhu a nákupních cen a garance určité cenové hladiny mléčných výrobků. V rámci kvót měl každý členský stát stanovenou národní mléčnou kvótu pro dodávky a přímý prodej a limity (stropy) početních stavů dojnic s nárokem na dotace z rozpočtu EU. Pokud bylo garantované množství překročeno, členský stát odvedl poplatek. V roce 2015 byl v rámci reformy SZP systém kvót zrušen.

Vyjednávání o rozměru produkce mléka v ČR

Česká tržní produkce mléka se okolo roku 2000 pohybovala přibližně na úrovni 2,5 mld. kg mléka, což byl i původní návrh Evropské komise pro Českou republiku v době vstupu. Vzhledem k tomu, že užitkovost dojnic a domácí spotřeba mléka a mléčných výrobků rostly a tento trend byl tehdy predikován i pro období po vstupu do unie, požadavek ČR činil 3,1 mld. kg mléka celkem (tedy takové množství, které dnes již čeští chovatelé vyrábí). K 1. květnu 2004 byla po vyjednávání stanovena národní mléčná kvóta pro ČR ve výši 2,682 mld. kg (s tučností 4,21 %), tedy o něco výše, než činila dosavadní tržní produkce. Mléčná kvóta se postupem času pro ČR navýšovala. Mezi kvótovými roky 2004/2005 a 2014/2015 se vnitrostátní kvóta pro dodávky a přímý prodej navýšila celkem o 253 tis. tun, tj. o 9,4 %. K překročení kvóty došlo během 14 let její existence v ČR pouze jednou, a to o 0,6 % v kvótovém roce 2005/2006. Za toto překročení byla ČR vyměřena sankce ve výši 148,9 mil. Kč.

Stavy skotu a dojníc v průběhu členství

Stavy skotu se po vstupu do EU v ČR stabilizovaly. Mezi roky 2004 a 2023 se snížily jen o 4 %, ale stavy dojníc klesly o 18 % (79 tis. kusů), což bylo kompenzováno růstem počtu krav bez tržní produkce mléka o 55 % (75 tis. kusů). Podle údajů ústřední evidence (MZe 2024) bylo v roce 2022 v ČR celkem 3252 podniků s chovem dojených krav. Asi 70 % z nich chovalo stáda do 50 kusů dojníc, což odpovídá přibližně 3,5 % počtu dojených krav v ČR celkem, a tudíž i produkce mléka z těchto podniků je ve vztahu k celkovému ročnímu objemu vyrobeného mléka zanedbatelná. Průměrná velikost stáda dojníc zařazených do kontroly mléčné užitkovosti se v období našeho členství zvýšila z 216 (2004) na 341 (2022) a v porovnání s ostatními státy EU je jednou z největších.

Stavy dojníc se nesnižovaly pouze v ČR, ale kromě Kypru i ve všech ostatních zemích, které přistoupily k EU v roce 2004, a to od 13 % v Maďarsku až po 43 % na Slovensku. A naopak, v některých „původních“

zemích EU se v tomto období stavy mírně zvýšily, např. v Nizozemsku (graf 1). Celkově v tomto období u všech současných 27 členů EU klesly stavy dojníc o 2 mil. kusů (9 %). Podle odhadů Evropské komise z počátku roku 2024 mají počty dojníc v průměru EU i nadále mírně klesat (mezi roky 2023 a 2035 o 1,1 %), ale situace v jednotlivých členských zemích může být rozdílná.

Intenzita chovu dojníc v ČR a ostatních státech EU

V ČR se od roku 2004 snížila výměra obhospodařované zemědělské půdy o 3 % (ČSÚ) na současných 3,5 mil. ha. V důsledku snižujících se stavů klesla i intenzita chovu dojníc na 100 ha zemědělské půdy z 12 na 10. Ve státech EU byla a je nejvyšší intenzita chovu dojníc jednoznačně v Nizozemsku, kde se od roku 2004 mírně zvýšil počet dojníc a poklesla výměra (graf 2). V hodnoceném období našeho členství se z 27 členských států u šesti intenzita zvýšila (v grafu fialové sloupčky) a u zbylých zejména v důsledku poklesu stavu dojníc snížila. V průměru všech států došlo k po-

klesu z 13,3 na 12,1 dojnice na 100 ha zemědělské půdy.

Produkce mléka a průměrná dojivost

Z dlouhodobého pohledu celosvětová produkce kravského mléka roste a v průměru se zvyšuje i ve státech EU vč. ČR (Faostat, Evropská komise, ČSÚ 2024). I přes pokles stavu dojníc se produkce mléka v ČR od roku 2004 zvýšila o 30 % (celosvětově a v EU o 51 a 15 %). V roce 2023 činila 3,4 mld. litrů mléka, což odpovídá zhruba 957 litrům na hektar zemědělské půdy a 311 litrům na obyvatele (tab 1). Na celkové unijní produkci mléka se každoročně nejvíce podílí Německo, Francie, Nizozemsko, Itálie a Polsko (dohromady asi 64 % v roce 2022), zatímco podíl ČR stabilně mírně přesahuje 2 %. Průměrná roční dojivost dosahovaná v ČR (9352 litrů v roce 2023) byla o 24 % vyšší, než je průměr EU. V době našeho členství v EU se zvýšila o 56 %, což bylo více než u většiny ostatních států. Ve sledovaném období užitkovost nejvíce stoupla v Estonsku a v Lotyšsku.

Soběstačnost a zahraniční obchod s mlékem a mléčnými výrobky

ČR je v produkci mléka soběstačná, stejně jako celá unie. Vysoké míry soběstačnosti je dosahováno především v Dánsku a v pobaltských zemích, naopak nesoběstačné jsou země jižní a východní části EU (Clal. IT 2024). Míra soběstačnosti má v ČR rostoucí tendenci, což je dáno rychlejším ročním tempem růstu produkce (1,4 %) oproti spotřebě (0,6 %). V ČR se od roku 2004 v hodnotě mléka spotřebovalo v průměru na obyvatele 243 kg mléka a mléčných výrobků (v průměru v EU je to 275 kg) a 5 kg másla.

Ve finančním vyjádření za poslední roky stoupá výše zahraničního obchodu s mlékem a mléčnými výrobky. Až sedmkrát vyšší vývoz oproti dovozu vytváří kladné saldo zahraničního obchodu u položky mléko a smetana (12,4 mld. Kč v roce 2023), zatímco o ostatních položek týkajících se mléčných výrobků s vyšší přidanou hodnotou je dosahováno saldo záporné (4,4 mld. Kč v roce 2023). V roce 2023 se mléko a mléč-

né výrobky z ČR vyvezly do 90 zemí světa, přičemž 77,5 % finančního objemu představuje export do Německa, Itálie, Polska a na Slovensko (MZe 2024).

Společná zemědělská politika a dotace

Výraznou změnou spojenou se vstupem do EU prošla dotační politika. Zatímco do vstupu ČR do EU byly zemědělcům vypláceny podpory z národních zdrojů, po přistoupení se vyplácení dotací řídí pravidly SZP. Odhad ÚZEI uvedený v komoditní kartě Mléko (MZe 2024) uvádí, že dotace do sektoru výroby mléka v roce 2023 činily celkem 1,59 Kč na litr mléka (přímé i nepřímé podpory celkem), což při tuzemské roční produkci 3,4 mld. litrů

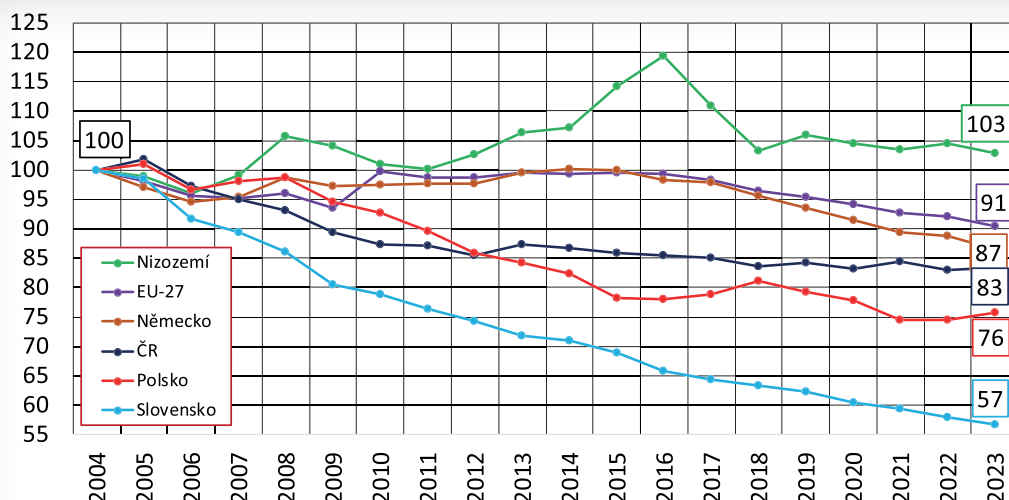
Tab. 1 – Ukazatele produkce mléka v ČR v období členství v EU

Položka	jednotka	2004	2015	2023	Změna ⁷⁾	
Produkce mléka v ČR	mil. litrů	2 602	2 946	3 384	+ 782	+ 30 %
	litrů/ha ¹⁾	717	843	957	+ 241	+ 34 %
	litrů/ob. ²⁾	255	279	311	+ 56	+ 22 %
Podíl na produkci EU-27	%	2,0	2,1	2,3	+ 0,3	+ 13 %
Roční dojivost krav v ČR	litrů/krávu	6 006	8 001	9 352	+ 3 346	+ 56 %
K průměru 27 států EU	%	99	122	124	+ 25	+ 25 %
Spotřeba mléka ³⁾	kg/obyv.	230	242	247 ⁶⁾	+17	+ 7 %
Spotřeba másla		4,6	5,5	5,2 ⁶⁾	+0,6	+ 13 %
Soběstačnost ⁴⁾	%	123	132	143	+20	+ 16 %
Zahraniční obchod	vývoz	7,7	17,3	27,9	+20,2	+ 263 %
	dovoz	5,1	12,7	19,9	+14,9	+ 293 %
	saldo	2,6	4,6	8,0	+5,4	+ 204 %
SZÚ ⁵⁾	mléko	18,9	21,8	25,0	+6,1	+ 32 %
	podíl na ŽV	39,4	47,4	51,9	+12,4	+ 31 %

¹⁾na hektar obhospodařované zemědělské půdy; ²⁾na obyvatele, střední stav obyvatelstva, rok 2023 předpoklad; ³⁾spotřeba mléka a mléčných výrobků v hodnotě mléka bez másla; ⁴⁾soběstačnost počítána jako podíl mezi produkcí mléka a domácí spotřebou mléka. Domácí spotřeba roku 2023 je odhadována; ⁵⁾souhrnný zemědělský účet ve stálých cenách roku 2000. Za rok 2023 jsou uváděny předběžné výsledky; ⁶⁾údaj za rok 2022; ⁷⁾změna v roce 2023 oproti roku 2004.

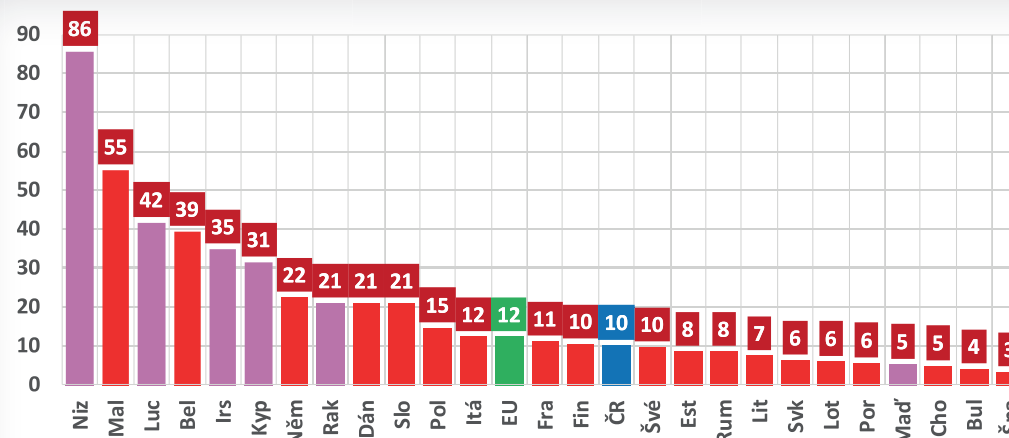
Pozn.: pro převod mezi kg a litry využít vztah 1 litr mléka = 1,027 kilogramu.

Pramen: ČSÚ, MZe, Evropská komise, Ročenky chovu skotu

Pramen: Evropská komise (2024)

Graf 1 – Stavby dojených krav ve vybraných státech EU v letech 2004 až 2023 (2004=100 %)

Pozn.: výměra zemědělské půdy dle údajů z roku 2022

Pramen: Evropská komise, Eurostat (2024)

Graf 2 – Počet dojnic na 100 ha zem. půdy ve státech EU v roce 2023

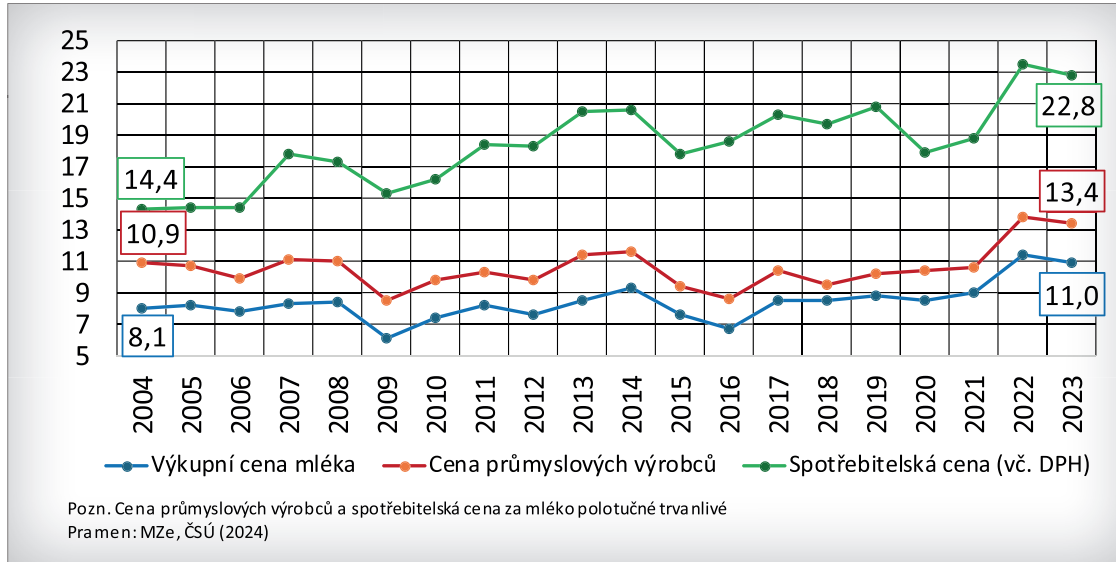
představuje podpory ve výši 5,4 mld. Kč, resp. asi 15 tis. Kč na jednu dojnic. V uplynulých sedmi letech (2015 až 2022) to bylo obdobné, v průměru byl sektor podporován z evropských i národních podpor částkou 5,5 mld. Kč za rok.

Ceny mléka a ziskovost farmářů

Ceny mléka v posledních 20 letech v závislosti na nabídce a poptávce výrazně kolísaly, ale zejména v posledních letech rostou (graf 3). Výkupní cena realizovaná v ČR byla podle údajů Evropské komise (2024) v průměru asi o 10 % nižší oproti unijnímu průměru. Zatímco výkupní cena mléka se v ČR mezi roky 2004 a 2023 zvýšila o 36 % a cena průmyslových výrobců (mlékárny) polotučného trvanlivého mléka o 23 %, spotřebitelská cena polotučného trvanlivého mléka stoupla o 59 %.

Ve většině let našeho členství v EU překračovaly náklady spojené s produkcí mléka jeho výkupní cenu, z čehož vyplývá, že dotace jsou pro zajištění odpovídající úrovně ziskovosti prvovýrobců mléka nezbytné. Chovatelé skotu se museli vypořádat se dvěma obdobími s velmi nízkými výkupními cenami mléka v letech 2009 a 2016. Naproti tomu výrazně nadprůměrná cena byla zaznamenána v posledních dvou letech (2022 a 2023), což chovatelům kompenzovalo zvyšující se náklady na produkci.

Podle údajů SZIF bylo k 31. 3. 2024 evidováno 66 registrovaných prvních

Graf 3 – Ceny mléka v Kč za litr v ČR v období členství v EU

kupujících mléka, z toho 24 odbytových organizací a 42 zpracovatelů mléka. Z toho vyplývá, že na jednoho zpracovatele připadá v ČR asi 78 mil. litrů mléka za rok. Naproti tomu k 31. 3. 2016, kdy již byly v EU zrušeny mléčné kvóty, bylo evidováno 70 registrovaných prvních kupujících mléka, z toho 27 odbytových organizací a 43 zpracovatelů mléka,

a na jednoho zpracovatele připadalo 67 mil. litrů zpracovaného mléka za rok. Nedošlo tedy jako u počtu a velikostí farem dojníc k výraznější změně. Z porovnání se sousedním Německem je zřejmé, že zde je v jedné mlékárně zpracováno výrazně více mléka než u nás – podle údajů z roku 2021 každá ze 138 mlékáren zpracovala v průměru 240 mil. litrů mléka.

Závěr

Vstup České republiky do EU se do českého zemědělství promítl v celé řadě změn. Zcela se proměnila dotační politika a způsob regulace trhu. Sektor chovu dojeného skotu a výroby mléka lze v době našeho členství charakterizovat poklesem stavů dojených krav, který však byl kompenzován výrazným nárůstem mléčné užitkovosti. V dů-

sledku toho se zvýšila i celková tuzemská výroba mléka a současně s ní i míra soběstačnosti, což znamená příležitost pro ekonomicky výhodný export. Vzhledem k nestabilnímu vývoji na trhu s mlékem, kolísání výkupních cen a významném růstu vstupních nákladů byly dotace ve většině let nutné pro zajištění přiměřené ziskovosti chovatelů. Budoucí vývoj v oblasti chovu dojeného skotu bude v EU zřejmě ovlivňován klimatickou změnou a aktivitami vynakládanými ve snaze o její tlumení, tlaky na další zlepšení zdraví a welfare chovaných zvířat, ale také stále vyšším využíváním moderních metod precizního zemědělství.

Seznam použité literatury je k dispozici u autorů článku.

Článek byl zpracován v rámci řešení projektu MZE-RO0723.

Ing. Jan Syrůček, Ph.D.,¹

Ing. Jiří Burdych, MBA,^{1,2}

Ing. Luděk Bartoň, Ph.D.,¹

¹Výzkumný ústav živočišné výroby, v. v. i.;

²VVS Verměřovice, s. r. o.